

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9:316.6

Донець О. І.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ КОРЕЛЯТИ СУБ'ЄКТИВНОГО ВІКУ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Донець О. І. Соціально-психологічні кореляти суб'єктивного віку особистості: теоретичний аналіз проблеми. У статті здійснено теоретичний аналіз соціально-психологічних корелят суб'єктивного віку особистості. Зазначено, що суб'єктивний вік демонструє багатовимірність процесів дорослішання та старіння. Суб'єктивний вік пов'язаний з соціальними ролями та статусами, яких набуває або втрачає індивід у процесі дорослішання та старіння. Представлено огляд емпіричних досліджень, у яких суб'єктивний вік особистості вивчався у взаємозв'язку з різноманітними статусами та ролями.

Ключові слова: особистість, суб'єктивний вік, шлюбно-сімейні статуси та ролі, учбово-професійні ролі та статуси, соціально-економічний статус, гендер.

Донець О. І. Социально-психологические корреляты субъективного возраста личности: теоретический анализ проблемы. В статье представлен теоретический анализ социально-психологических коррелят субъективного возраста личности. Отмечено, что субъективный возраст демонстрирует многомерность процессов взросления и старения. Субъективный возраст связан с социальными ролями и статусами, которые приобретаются или теряются индивидом в процессе взросления и старения. Представлен обзор результатов эмпирических исследований, в которых субъективный возраст личности исследовался во взаимосвязи с различными статусами и ролями.

Ключевые слова: личность, субъективный возраст, брачно-семейные статусы и роли, учебно-профессиональные роли и статусы, социально-экономический статус, гендер.

Постановка проблеми. Процес дорослішання та старіння є невід'ємною та неминучою частиною людського буття. Вік особистості можна вважати одним із найбільш наочних критеріїв її розвитку. Будь-яка вікова періодизація описує періоди розвитку людини, які мають більш-менш чіткі вікові межі, та визначає для кожного з них так звані «норми розвитку».

В емпіричних дослідженнях з психології та інших галузей наукового знання, вік особистості частіше використовується як один із критеріїв, за яким досліджувані розподіляються на групи, аніж як власне предмет наукових розробок. У соціальній психології інтерес дослідників до віку особистості та її життєвого шляху активізувався не так давно. Ґрунтуючись на загальноприйнятому постулаті про соціальну природу людини, науковці все частіше відмовляються від одновимірного розуміння віку та звертаються до його соціально-психологічного трактування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчив, що поняття «суб'єктивний вік» та «вікова ідентичність» часто використовуються дослідниками у якості синонімів [8; 11; 12; 15; 20; 22; 27; 28; 31; 46; 55]. Суб'єктивний вік вважається науковцями центральним компонентом сприйняття індивідом його віку та процесу дорослішання та старіння [29].

Б. Барак та Б. Стерн визначають суб'єктивний вік як феномен, що демонструє уявлення індивідів про те, наскільки старими чи молодими вони почуваються [5]. А. Барретт [8], К. Хендерсон, Р. Голдсміт та Л. Флінн [24], А. Хаблі та Р. Арім [25], Г. Кауфман та Г. Елдер [27], Дж. Монтепаре [36], У. Теускер [57] та інші дослідники вважають, що концепція суб'єктивного віку особистості демонструє багатовимірність процесів дорослішання та старіння, які охоплюють набагато більше соціальних, психологічних та персональних значень, аніж хронологічний вік. Як сприйняття віку загалом, так і самосприйняття віку обумовлюються динамікою взаємодії з соціальною та культурною системами, які утворюють основу для розуміння віку індивідом [15]. Так, Д. Карп [26] зазначав, що вік особистості має в тому числі і соціальне значення, а отже, самосприйняття засноване на віці, тією чи іншою мірою відображає образи та уявлення про певні вікові групи, що домінують у культурному оточенні індивіда, та більш індивідуалізовані послання, засвоєні в процесі взаємодії з іншими. Суб'єктивний вік відображає особливості самосприйняття особистістю власного віку обумовленого не лише її власною соціальною ситуацією, досвідом та фізіологічним станом, а й взаєминами між індивідом та тією віковою групою, з якою він відчуває спорідненість (схожість) [22].

Суб'єктивний вік особистості пов'язується науковцями в емпіричних дослідженнях з хронологічним віком (А. Хаблі та Р. Арім [25]), здоров'ям та його суб'єктивною оцінкою (А. Бергланд, М. Ніколайсен та К. Торсен [11], П. Демакакос, Е. Гйонса та Дж. Назру [15]), соціально-економічним статусом (А. Барретт [8]), суб'єктивним благополуччям та задоволеністю життям (Е. Мутран та Д. Рейтзес [40]), смертністю (В. Уотінен, Т. Рантанен та Т. Суутамма [59]) тощо.

Разом із тим, аналіз літературних джерел вказує на відсутність комплексного підходу та наявні протиріччя результатів емпіричних досліджень стосовно соціально-психологічних корелят суб'єктивного віку (вікової ідентичності) у дорослому віці.

Метою дослідження є теоретико-методологічний аналіз соціально-психологічних корелят суб'єктивного віку особистості.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Поступово проживаючи різні стадії власного життя, людина акумулює роки та накопичує досвід біологічних, фізіологічних та соціальних змін [47, с. 12]. Зміни особистої ідентичності, пов'язані з віком, є частиною процесу дорослішання та старіння [13].

Концепція вікової ідентичності спирається на внутрішній досвід особистості стосовно її віку та процесу дорослішання та старіння. Специфічний соціокультурний контекст суб'єктивного віку полягає у суб'єктивній оцінці власного віку, який є предметом індивідуального та історичного досвіду [28, с. 169]. Суб'єктивний вік розглядається науковцями, як результат процесу, протягом якого особистість ототожнює себе з різними аспектами процесу дорослішання та старіння, чи, навпаки, дистанціюється від них. Згідно з такими уявленнями, вікова ідентичність особистості є багатогранною концепцією, яка містить як специфічні аспекти особистісного дорослішання та старіння, так і загальні уявлення про те, що означає бути старим. Суб'єктивний вік передбачає наявність певних взаємин між особами та тією віковою групою, з якою вони себе споріднюють або прямо, шляхом віку, або опосередковано, за допомогою певних характеристик, що їм усім властиві [14]. Тенденція до відчуття себе молодшими чи старшими за власний хронологічний вік передбачає, що індивід має певні уявлення про вік, з яким здійснюють порівняння власного вікового статусу. Суб'єктивний вік особистості відображає цінність для неї хронологічного віку, рольову залученість, межі здоров'я та фізичного стану, а також уявлення про соціальні вікові норми [59].

Аналіз соціально-психологічних корелят суб'єктивного віку дозволить, на наш погляд, визначити обумовленість соціально-культурного та історичного контексту розвитку індивіда та його суб'єктивний вік.

Існуючі культурні норми досить чітко вказують на те, який хронологічний вік є оптимальним для настання тієї чи іншої життєвої події. Так, оточуючі зазвичай тяжіють до оцінки того, чи шлюб, батьківство, вихід на пенсію відбулися зарано, чи запізно. Отже, у випадку коли існують культурні норми для настання певних подій, можна очікувати, що люди, які вже отримали відповідний досвід, будуть почуватися старшими за тих, хто ще не набув такого досвіду. У будь-якому випадку, життєві події не можуть відбуватися у якомусь уніфікованому віці. Час та природа таких подій варіюється залежно від соціальної позиції індивіда, зокрема його соціально-економічного статусу, гендеру, раси тощо.

Зазвичай постулюється ідея про те, що рольові зміни, на кшталт батьківства та виходу на пенсію, вибудовують вікову ідентичність, можливо, шляхом подолання певних життєвих етапів, або окреслюючи контури щоденного буття, що містить домагання, стреси та здобутки, з якими стикається особистість [31]. Деякі дослідження вказують на те, що зміна ролей (шлюб, батьківство, смерть шлюбного партнера, вихід на пенсію) асоціюється з віковою ідентичністю [20; 31; 37; 38; 39; 40].

Індивіди оцінюють власний вік та визначають, на якому етапі буття перебувають, порівнюючи виникнення та час власних змін (або їх відсутність з нормативним віком для кожного гендеру) з членами своєї соціальної мережі, своїм оточенням. Таким чином, можна казати про усвідомлення індивідом наявності певного соціального годинника, який керує їх життям [43].

Комбінація ролей, які виконує індивід, та їх зменшення в процесі старіння, скоріше за все впливають на вікове самосприйняття особистості та її вікову ідентичність. Значна кількість досліджень соціальних аспектів віку [19] звертається до впливу соціально-конструктивних характеристик (на кшталт ролей) на соціально-психологічні статуси (до яких відносять також такий аспект самосприйняття, як вікова ідентичність). Вік є головним статусом, який впливає на ролі, виконувані індивідами, та особливості сприйняття особистості іншими людьми [21]. Відтак, очікувано, що ідентичності, вікова ідентичність в тому числі, розгортаються та підкріплюються у рольових взаєминах, і перебудовуються тоді, коли ролі змінюються.

Означений вплив ролей на вікову ідентичність є подвійним. *По-перше*, зміна чи перебудова ролей, як подія, має символізувати своєрідний перехід від однієї вікової групи до іншої, на кшталт переходу від ролі працівника до пенсіонера. *По-друге*, виконання ролі, роль як статус, можливо має більш непомітний та накопичувальний ефект, специфіка взаємин та зайнятості призводить до формування у людини належності до певного віку, через зміст їхньої діяльності, досвіду, та думок стосовно їх щоденного буття.

Д. Карп [26] зазначав, що розвиток дорослих у своєму загалі меншою мірою пов'язаний з хронологічним віком, і більшою – з тим, коли настають ті чи інші події у професійній та сімейній

сферах. Ролі та зміни ролей у професійній та сімейній сферах створюють ритм плину життя та мають впливати на обумовлене віком самосприйняття. Ш. Страйкер [56] вказував, що значущість ролей для ідентичності підкреслюється структурною орієнтацією «Я». На думку М. Маріні [32] різні ролі та їх зміни асоціюються з різними етапами життя людини, та з обумовленими ними певними змінами у віковій ідентичності особистості. Рання дорослість, наприклад, передбачає завершення освіти, початок кар'єри, облаштування окремого від батьківської родини домогосподарства та родини (одруження та народження дітей).

Перехід дорослих від молодості до середнього віку, асоціюється з продовженням кар'єрного зростання та/або з дорослішанням дітей. Також середній вік є тим періодом, коли людина може стикнутися зі смертю своїх батьків (втрата дитячої ролі та нагадування про власну смертність) та народженням онуків. Порівнюючи середній вік з ранньою молодістю, можна сказати про наявність меншої кількості ознак переходу до середнього віку. Середній вік скоріше характеризується змінами у середині самих ролей, аніж подіями, які асоційовані з рольовими змінами [31, с. 453].

Перехід від молодості до середнього віку може сприйматися як позитивно, так і негативно. Зміни ролей у родинній та професійній сферах у середньому віці можуть призводити до більшої задоволеності життям, зниження буремності життя, а сам середній вік може сприйматися як час кульмінації, мудрості, самоусвідомлення [2; 26]. З іншого боку, середній вік може сприйматися й менш позитивно, з негативними уявленнями про втрату фізичної привабливості та очікування настання кризи середнього віку.

Перехід до похилого віку асоціюється з виходом на пенсію, смертю шлюбного партнера, втратою попередніх та набуттям нових ролей, залученням індивіда до нових видів активності.

Відхилення від соціального годинника може призводити до несприятливого порівняння себе з іншими та може бути більш стресовим, оскільки індивід може отримати менше соціальної підтримки або роль вимагає її у більшій кількості, аніж є у доступі (наприклад, раннє батьківство). Оскільки індивіди, як писав Л. Фестингер [17], прагнуть порівнювати себе з референтними іншими, досвід нормативних змін, які визначають рух у процесі дорослого життя, наприклад батьківство, у більш ранньому віці у порівнянні з однолітками, може призводити до привласнення індивідом більш старшої вікової ідентичності, тоді як подібний досвід у старшому віці, навпаки, має наслідком більш молодшу вікову ідентичність. З іншого боку, цілком можливим є те, що досвід змін у старшому віці, аніж у однолітків, може призводити до більш старшої вікової ідентичності, тоді як досвід у молодшому віці – до молодшої вікової ідентичності. Врешті-решт, те, ранні чи пізні зміни будуть асоційовані з молодшою чи старшою віковою ідентичністю, буде залежати від того, з якою референтною групою себе порівнюватиме досліджуваний: так, для батьків це може бути як група їх однолітків, так і група таких саме батьків [7, с. 166]. Вибір референтних груп досить важко передбачити, адже у більшості робіт присвячених дослідженню вікової ідентичності цьому аспекту взагалі не приділялося уваги. Дж. Вуд [60] вказує, що, за теорією соціального порівняння, якщо метою порівняння є збереження ідеї про власну самодосконалість, індивіди обиратимуть такі соціальні групи, які дозволяють зменшити негативні ефекти від соціального порівняння та призведуть до більш позитивної самооцінки, в той час як соціальне порівняння не на власну користь, що сприяє менш позитивній самооцінці, використовується у якості мотивування, спонукання себе. На думку Дж. Логана, Р. Варда та Г. Спітзе [31], ролі можуть виступати не лише у якості певних знаків, що сигналізують про перехід з однієї вікової категорії до іншої, а й можуть мати більш прихований та накопичувальний ефект, як актуальна взаємодія та психічні переживання можуть призводити до виникнення у людини відчуття певного віку через речі, які вони роблять, проживають та що думають стосовно свого щоденного буття.

Отже, можна казати про те, що перехід з однієї вікової групи до іншої, дорослішання та старіння пов'язані у свідомості людей з рольовими та статусними змінами: набуттям, втратою або трансформацією ролей та статусів. Отже, можна припустити, що специфічний досвід, пов'язаний з вищезазначеними змінами, якого набуває індивід, може позначатися на рівні його вікової ідентичності, у його суб'єктивному віці.

Сімейні ролі та шлюбно-сімейні статуси. Інформація щодо зв'язку шлюбного статусу з суб'єктивним віком особистості є досить суперечливою та неоднозначною. Так, за результатами дослідження Б. Барака та Б. Стерн [6], неодружені жінки віком від 30 до 69 років сприймали себе більш молодими у порівнянні із заміжніми жінками того ж віку, тоді як К. Маркідес та Дж. Болдт [33] встановили, що неодружені жінки та чоловіки старші 60 років сприймають себе старшими за однолітків, а С. Баум та Р. Бокслі [9] констатували, що досліджувані, середній вік яких становив 74,5 років, взагалі не знайшли статистично значущих зв'язків між вищезгаданими показниками.

Дані стосовно взаємозв'язку суб'єктивного віку та смерті шлюбного партнера також містять протиріччя. За результатами дослідження Л. Джордж, Е. Мутран та М. Пеннібейкер [20], існує зв'язок між суб'єктивним віком досліджуваних та смертю шлюбного партнера: особам, що пережили смерть

шлюбного партнера, властивий старший суб'єктивний вік, аніж їхнім одноліткам, які не мали подібного досвіду. Водночас, у дослідженнях Е. Мутран та П. Бурке [38], а також Е. Мутран та Л. Джордж [39] не було виявлено подібного зв'язку.

Існують свідчення на користь того, що вік нащадків позитивно корелює з суб'єктивним віком особистості. Зокрема, Б. Барак та С. Гоулд [4], а також Л. Андерхіл та Ф. Кедвел [58] встановили, що в процесі дорослішання дітей та онуків суб'єктивний вік особистості зростає. Кількість нащадків також позитивно корелює з суб'єктивним віком: чим більшою є кількість дітей та онуків, тим старшою сприймає себе особа [4; 6; 58]. Водночас результати дослідження А. Барретт [7] вказують на протилежну тенденцію: більша кількість дітей супроводжується молодшою віковою ідентичністю. Наявність батьків з поганим здоров'ям пов'язана зі старішою віковою ідентичністю [7].

Учбово-професійні ролі та статуси. В той час як результати деяких досліджень не вказують на наявний зв'язок між рівнем освіти та віковою ідентичністю особистості [9; 20; 39], інші демонструють, що особи з вищим рівнем освіти сприймають себе більш молодими [6; 12; 33].

Працевлаштованість індивіда – на повний робочий день за межами дому – корелює з суб'єктивним віком особистості. Особи, що працюють на повну ставку, відчують себе молодшими [6; 58]. Працевлаштовані досліджувані мають молодшу вікову ідентичність, у порівнянні з непрацевлаштованими [7].

Окремо, у дослідженнях суб'єктивного віку, як одна зі змінних, що пов'язуються з віковою ідентичністю особистості, науковцями розглядається вихід на пенсію. Вихід на пенсію пов'язаний із працевлаштуванням індивіда, але не дорівнює йому, оскільки вийти на пенсію, в контексті завершити свій трудовий шлях, можливо лише тоді, коли індивід офіційно працевлаштований. Зокрема, якщо порівнювати домогосподарок та їх чоловіків, домогосподарка, незважаючи на набуття статусу пенсіонера, наявність посвідчення, яке підтверджує означений статус, отримання пенсійних виплат тощо, у прямому сенсі цього поняття ніколи не виходить на пенсію, оскільки її праця продовжується все її життя.

Вихід на пенсію пов'язаний з суб'єктивним віком: пенсіонери сприймають себе старшими за своїх однолітків, які продовжують працювати [20; 38; 39]. Разом із тим, варто зазначити, що така тенденція спостерігається не у всіх дослідженнях. Так, С. Баум та Р. Бокслі [9] не знайшли статистично значущих зв'язків між виходом на пенсію та суб'єктивним віком досліджуваних.

Соціально-економічний статус. Встановлено, що суб'єктивний вік особистості пов'язаний з її доходами [9; 20; 39; 58] та соціально-економічним статусом [10; 20; 30; 31; 46; 49]: чим вищими є доходи індивіда та соціально-економічний клас, до якого він належить, тим меншим буде його суб'єктивний вік.

На думку науковців, соціально-економічний статус є фактором, який обумовлює багато областей буття індивіда, зокрема родину, роботу та стан здоров'я. Особи з нижчим соціально-економічним статусом стикаються з необхідністю переживати зміни, які вказують на проживання індивідом дорослого життя (зокрема, шлюб, батьківство, необхідність працювати, аби забезпечувати себе та інших членів родини, тощо) у більш ранньому віці у порівнянні з їх однолітками з вищим соціально-економічним статусом [3; 42; 44]. Порівняно з їх більш заможними однолітками, особи з нижчим соціально-економічним статусом сприймають плин власного життя як більш короткий, ущільнений [8, с. 101]. Вони стикаються з ознаками старіння у більш молодому віці, мають більш ранні культурно-вікові дедлайни для багатьох змін дорослості та передбачають коротшу тривалість власного життя [35; 49; 51]. Порівняно з особами з вищим соціально-економічним статусом, їх однолітки, що не мають подібної переваги, частіше класифікують себе як «старих» чи «літніх» [20; 39], відчують себе старшими за свій хронологічний вік [9; 55].

За даними, отриманими І. Росоу [49], взаємозв'язок між соціально-економічним статусом та віковою ідентичністю є сильнішим у групі молодших досліджуваних. На думку автора, особи з вищим соціально-економічним статусом можуть втратити більше, якщо відмовляться від молодшої ідентичності та соціальних ресурсів, які її супроводжують. Таким чином, втрата рольового статусу, що зазвичай асоціюється зі старістю (на кшталт виходу на пенсію) є більш загрозливою для представників середнього класу, тому в них є більше мотивів для заперечення власного віку.

Час змін соціальних ролей та статусів, пов'язаних зі значущими життєвими подіями. А. Барретт [7] зверталася у своєму дослідженні до часового аспекту змін соціальних ролей та статусів. Дослідницею були отримані такі дані: 1) не було встановлено відмінностей у віковій ідентичності між тими досліджуваними, хто вступив у шлюб, стали батьками чи вийшли на пенсію раніше чи пізніше за своїх однолітків; 2) шлюб та зміна батьківських ролей, так само, як і смерть одного з батьків, для багатьох респондентів сталися багато років тому, і, відповідно, зазначені події можуть мати лімітований вплив на вікову ідентичність особистості; 3) ранній шлюб та ранній вихід на пенсію виявилися пов'язаними з більш молодшою віковою ідентичністю для старших досліджуваних.

Гендер. Результати багатьох досліджень вказують на гендерні відмінності у суб'єктивному віці жінок та чоловіків [7; 9; 10; 12; 20; 30; 37; 38; 39; 46; 50].

З позицій фемінізму стверджується, що жінки у західних культурах стикаються із подвійними стандартами щодо старіння. С. Зонтаг [54] вважає, що жінки визнаються іншими – і визнають самі себе – старими у більш ранньому віці. Також, на думку авторки, якості, які найбільше цінуються у чоловіків – компетенція, незалежність та потенціал заробітку – зростають із віком, тоді як якості, найбільш ціновані у жінок – фізична привабливість та сексуальна «придатність» для чоловіків – навпаки, з віком знижуються.

Наявні дані емпіричних досліджень свідчать на користь тези С. Зонтаг: представники обох статей пов'язують початок середнього та похилого віку у жінок з меншим хронологічним віком у порівнянні з тими ж часовими відрізками для чоловіків [43; 50; 61]. Зокрема, К. Секкомбі та М. Ішії-Кунтц [50] виявили, що чоловіки починають сприймати себе як старих у віці 60–64 років, тоді як жінки вважають, що увійшли у цю групу у віці 55–59 років: оскільки їх зазвичай оцінюють за фізичною та сексуальною привабливістю, відповідно, вони входять у категорію «старих» значно раніше, ніж чоловіки.

Культурна практика оцінювати суспільну цінність жінки з позицій її сексуального та репродуктивного потенціалу може бути пов'язана з виявленими гендерними відмінностями у віковій ідентичності особистості. Б. Неугартен [41] було зроблено висновок, що для жінок зміни сімейних ролей є більш значущими маркерами вікового статусу, тоді як для чоловіків у якості подібних маркерів виступають час та темп змін у професійній сфері. С. Арбер та Дж. Джин постулювали чоловічу та жіночу хронологію наступним чином: «Чоловіча хронологія залежить від працевлаштування, тоді як жіночий віковий статус окреслюється подіями, пов'язаними з репродуктивним циклом» [1; с. 41]. Погоджуючись з цією тезою, Р. Сеттерштен та Г. Гейджстад [51; 52] знайшли меншу варіативність у суб'єктивних дедлайнах щодо роботи у чоловічих життях, у порівнянні з жіночими (мова йшла про вибір роботи/кар'єри, досягнення найвищої точки у кар'єрі, вихід на пенсію), та меншу варіативність у суб'єктивних дедлайнах щодо змін у сімейній сфері для жінок у порівнянні з чоловіками (батьківство, завершення періоду вагітності/чи змоги народжувати, народження онуків). Погодження з культурними дедлайнами для сімейних змін у жіночому житті та професійних змін у чоловічому житті може відобразитися в очікуваннях, що родина буде визначати напрямок жіночого життя, тоді як робота прямо детермінувати життя чоловіка.

Гендерні очікування та досвід щодо роботи та родини, які ілюструються прикладами збереження гендерного провалля у рівні заробітної платні [45], нерівним розподілом обов'язків по домогосподарству [53] та культурними нормами щодо ролей, призначених жінкам та чоловікам, можуть мати відображення у віковій ідентичності жінок та чоловіків.

Парадоксально, але незважаючи на вищезазначене, жінки мають тенденцію до збереження більш молодого вікової ідентичності у порівнянні з чоловіками того самого хронологічного віку [7; 10; 46]. Жінок сильніше за чоловіків спонукають до демонстрації та збереження ознак (подоби) молодості, що надає їм можливість захистити їхню цінну ідентичність «молодої жінки». Згідно з цією тезою, ознаки старіння у жінок сприймаються більш негативно, тож жінки частіше за чоловіків звертаються до використання омолоджувальних процедур [23]. На думку Е. Меламед [34], підтримка молодшої вікової ідентичності може бути особливо важливою для жінок з метою збереження позитивного самоприйняття. Жінки роблять це, створюючи суб'єктивну ілюзію зовнішньої молодості, наприклад, використовуючи креми проти зморшок, фарбуючи волосся чи звертаючись до послуг косметологів та хірургів, та порівнюючи себе з іншими жінками, які перебувають у гірших за них умовах [48]. Відтак, молодший суб'єктивний вік може розглядатися у якості своєрідного захисного механізму, до якого звертаються жінки у спробі уникнути стигми старості.

Висновки. Таким чином, можна казати про наявні взаємозв'язки між суб'єктивним віком особистості та такими соціально-психологічними характеристиками, як соціальні статуси та ролі, зокрема шлюбно-сімейні статуси та ролі, учбово-професійні статуси та ролі, соціально-економічний статус, гендер. Варто підкреслити, що проаналізовані нами дані емпіричних досліджень не відрізняються однозначністю. Можна припустити, що наявні розбіжності можуть бути пов'язані з організацією констатувального експерименту, характеристиками вибірок дослідження, а також з використанням науковцями різних інструментів для виміру суб'єктивного віку особистості. Разом із тим, вищезгадані протиріччя вказують на необхідність подальших наукових пошуків у встановленні соціально-психологічних корелят та предикторів суб'єктивного віку особистості для представників різних вікових груп.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у проведенні емпіричного дослідження соціально-психологічних предикторів вікової ідентичності особистості у періоді дорослості.

Список використаних джерел / References

1. Arber, S., Ginn, J. Gender and later life: A sociological analysis of resources and constraints. London : Sage, 1991. 230 p.
2. Atchley, R. C. The social forces in later life: an introduction to social gerontology. Belmont : Calif Wadsworth Pub Co, 1980. 467 p.
3. Axinn, W. G., Thornton, A. The influence of parental resources on the timing of the transition to marriage. *Social Science Research*. 1992. № 21. P. 261–285.
4. Barak, B., Gould, S. Alternative age measures: A research agenda. *Advances in consumer research* / ed. by E. C. Hirshman & M. B. Holbrook. Vol. 12. Provo, UT : Association for Consumer Research, 1985. P. 53–58.
5. Barak, B., Stern, B. Subjective age correlates: A research note. *The Gerontologist*. 1986. № 26(5). P. 571–578.
6. Barak, B., Stern, B. Women's age in advertising: An examination of two age profiles. *The Journal of Advertising Research*. 1985. № 25. P. 38–47.
7. Barrett, A. E. Gendered experiences in midlife: Implications for age identity. *Journal of Aging Studies*. 2005. № 19. P. 163–183.
8. Barrett, A. E. Socioeconomic status and age identity: The role of dimensions of health in the subjective construction of age. *Journals of Gerontology. Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*. 2003. № 58. P. 101–109.
9. Baum, S. K., Boxley, R. L. Age identification in the elderly. *The Gerontologist*. 1983. № 23. P. 532–537.
10. Bengtson, V. L., Kasschau, P. L., Ragan, P. K. The impact of social structure on aging individuals. *Handbook of the psychology of aging* / ed. by J. E. Birren & K. W. Schaie. New York : Van Nostrand Reinhold Company, 1977. P. 327–359.
11. Bergland, A., Nicolaisen, M., Thorsen, K. Predictors of subjective age in people aged 40-79 years: a five-year follow-up study. The impact of mastery, mental and physical health. *Aging & Mental Health*. 2013. № 18(5). P. 653–661.
12. Bultena, G. L., Powers, E. A. Denial of aging: age identification and reference group orientations. *Journal of Gerontology*. 1978. № 33 (5). P. 748–754.
13. Chaney, D. Creating memories. Some images of aging in mass tourism. *Images of Aging. Cultural Representation of Later Life* / ed. by M. Featherstone & A. Wernick. London, New York : Routledge, 1995. P. 209–224.
14. Cutler, N. E. Subjective age identification. *Research instruments in gerontology: Clinical and social psychology* / ed. by D. J. Mangen & W. A. Peterson. Vol. 1. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1982. P. 437–461.
15. Demakakos, P., Gjonca, E., Nazroo, J. Age identity, age perceptions, and health: Evidence from the English Longitudinal Study of Ageing. *Annals of the New York Academy of Sciences*. 2007. № 1114. P. 279–287.
16. Elder, G. H. Time, human agency, and social change: perspectives on the life course. *Social Psychology Quarterly*. 1994. № 57. P. 4–15.
17. Festinger, L. A theory of social comparison processes. *Human Relations*. 1954. № 7. P. 11–140.
18. Gecas, V. Self-agency and the life course. *Handbook of the life course* / ed. by J. T. Mortimer & M. J. Shanahan. New York : Plenum, 2003. P. 369–388.
19. George, L. Social structure, social processes, and social-psychological states. *Handbook of aging and the social sciences* / ed. by R. Binstock & E. Shanas. New York : Van Nostrand Reinhold, 1990. P. 186–204.
20. George, L. K., Mutran, E. K., Pennybacker M. R. The meaning and measurement of age identity. *Experimental Aging Research*. 1980. № 6 (3). P. 283–298.
21. Gove, W. R., Ortega, S. T., Style, C. B. The maturational and role perspectives on aging and self through the adult years: An empirical evaluation. *American Journal of Sociology*. 1989. № 94(5). P. 1117–1145.
22. Guptill, C. S. A measure of age identification. *The Gerontologist*. 1969. № 9. P. 96–102.
23. Harris, M. B. Growing old gracefully: Age concealment and gender. *Journal of Gerontology*. 1994. № 49. P. 149–158.
24. Henderson, K. V., Goldsmith, R. E., Flynn, L. R. Demographic characteristics of subjective age. *Journal of Social Psychology*. 1995. № 135(4). P. 447–457.
25. Hubley, A. M., Arim, R. G. Subjective age in early adolescence: Relationships with chronological age, pubertal timing, desired age, and problem behaviors. *Journal of Adolescence*. 2012. № 35(2). P. 357–366.
26. Karp, D. A decade of reminders: Changing age consciousness between fifty and sixty years old. *The Gerontologist*. 1988. № 28. P. 727–738.
27. Kaufman, G., Elder, G. H. Grandparenting and age identity. *Journal of Aging Studies*. 2003. № 17(3). P. 269–282.
28. Kaufman, G., Elder, G. H. Revisiting age identity: a research note. *Journal of Aging Studies*. 2002. № 16. P. 169–176.
29. Kleinspehn-Ammerlahn, A., Kotter-Grühn, D., Smith, J. Self-perceptions of aging: Do subjective age and satisfaction with aging change during old age? *The Journals of Gerontology. Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*. 2008. № 63. P. 377–385.
30. Linn, M. W., Hunter, K. Perception of age in the elderly. *Journal of Gerontology*. 1979. № 34. P. 46–52.
31. Logan, J. R., Ward, R., Spitze, G. As old as you feel: Age identity in middle and later life. *Social Forces*. 1992. Vol. 71, №2. P. 451–467.
32. Marini, M. M. The Order of Events in the Transition to Adulthood. *Sociology of Education*. Vol. 57, № 2. P. 63–84.
33. Markides, K. S., Boldt, J. S. Change in subjective age among the elderly: A longitudinal analysis. *The Gerontologist*. 1983. № 23. P. 422–427.
34. Melamed, E. *Mirror, mirror: The terror of not being young*. New York : Linden Press, 1983. 220 p.
35. Mirowsky, J., Ross, C. E. Socioeconomic status and subjective life expectancy. *Social Psychology Quarterly*. 2000. № 63. P. 133–151.
36. Montpare, J. M. Subjective age: Toward a guiding lifespan framework. *International Journal of Behavioral Development*. 2009. № 33(1). P. 42–46.
37. Mutran, E. J., Burke, P. Feeling «useless»: A common component of young and old adult identities. *Research on Aging*. 1979. № 1. P. 187–212.

38. Mutran, E.J., Burke, P. Personalism as a component of old age identity. *Research on Aging*. 1979. № 1. P. 38–63.
39. Mutran, E., George, L. Alternate methods of measuring role/identity: A research note. *Social Forces*. 1982. № 60. P. 866–875.
40. Mutran, E., Reitzes, D. Retirement, identity, and well-being : Realignment of role relationships. *Journal of Gerontology*. 1981. № 36. P. 733–740.
41. Neugarten, B. L. The awareness of middle age. *Middle age and aging: A reader in social psychology* / ed. by B. L. Neugarten. Chicago : University of Chicago Press, 1968. P. 93–98.
42. Neugarten, B. L., Moore, J. W. The changing age status system. *Middle age and aging: A reader in social psychology* / ed. by B. L. Neugarten. Chicago : University of Chicago Press, 1968. P. 5–21.
43. Neugarten, B. L., Moore, J. W., Lowe, J. C. Age norms, age constraints, and adult socialization. *American Journal of Sociology*. 1965. № 70. P. 710–717.
44. O’Rand, A. M., Henretta, J. M. Pathways to retirement: The timing of retirement. *Age and inequality: Diverse pathways through later life* / ed. by A. M. O’Rand & J. M. Henretta. Boulder, CO : Westview, 1999. P. 99–130.
45. Padavic, I., Reskin, B. F. Women and men at work. Newbury Park, CA : Sage, 2002. 220 p.
46. Peters, G. R. Self-conceptions of the aged, age identification, and aging. *The Gerontologist*. 1971. № 11. P. 69–73.
47. Phillips, J., Ajrouch, K., Hillcoat-Nalietamby, S. Key concepts in social gerontology. London : Sage Publications Ltd, 2010. 248 p.
48. Rodeheaver, D., Stohs, J. The adaptive misperception of age in older women: Sociocultural images and psychological mechanisms of control. *Educational Gerontology*. 1991. № 17. P. 141–155.
49. Rosow, I. Social integration of the aged. New York : The Free Press, 1967. 354 p.
50. Seccombe, K., Ishii-Kuntz, M. Perceptions of problems associated with aging: Comparisons among four older age cohorts. *The Gerontologist*. 1991. № 31. P. 527–533.
51. Settersten, R. A., Hagestad, G. O. What’s the latest?: Cultural age deadlines for family transitions. *The Gerontologist*. 1996. № 36. P. 178–188.
52. Settersten, R.A., Hagestad, G. O. What’s the latest?: II. Cultural age deadlines for educational and work transitions. *The Gerontologist*. 1996. № 36. P. 602–613.
53. Shelton, B. A. Women, men, and time: Gender difference in paid work, housework and leisure. Westport, CT : Greenwood, 1992. 182 p.
54. Sontag, S. The Double Standard of Aging. *Saturday Review*. 1972. № 55. P. 29–38.
55. Steitz, J. A., McClary, A. M. Subjective age, age identity, and middle-age adults. *Experimental Aging Research*. 1988. № 14(2). P. 83–88.
56. Stryker, S. Symbolic interactionism: A social structural version. Menlo Park, CA : Benjamin Cummings, 1980. 161 p.
57. Teuscher, U. Subjective age bias: A motivational and information processing approach. *Journal of Behavioral Development*. 2009. № 33(1). P. 22–31.
58. Underhill, L., Cadwell, F. «What age do you feel» age perception study. *Journal of Consumer Marketing*. 1983. № 1. P. 18–27.
59. Uotinen, V., Rantanen, T., Suutama, T. Perceived age as a predictor of old age mortality: A 13-year prospective study. *Age and Ageing*. 2005. № 34. P. 368–372.
60. Wood, J. V. Theory and research concerning social comparisons of personal attributes. *Psychological Bulletin*. 1989. № 106. P. 231–248.
61. Zepelin, H., Sills, R. A., Heath, M. W. Is age becoming irrelevant? An exploratory study of perceived age norms. *The International Journal of Aging and Human Development*. 1986–1987. № 24 (4). P. 241–256.

Donets, O. I. Social-psychological correlates of subjective age: a theoretical approach. The article presents a theoretical and methodological analysis of social-psychological correlates of person's subjective age. Person's age had a social meaning. Subjective age is displayed multidimensionality of aging processes. Subjective age is reflected person's association or dissociation with different aspects of aging. Differences between subjective age and chronological age are implied existence of person's perceptions about age and age groups that lie behind processes of social comparison. Subjective age is linked to social roles and statuses, which one's is developing or losing as part of the process of aging.

Presents the review of empirical studies wherein social-psychological correlates of subjective age was examined: marriage and family roles and statuses, educational and professional roles and statuses, socioeconomic status, gender. Said empirical findings collected ambiguous data. These differences are often due to the variations in the organization of data collection, different types of measures of subjective age, characteristics of examinee etc. Additional studies are necessary in order to determine the social-psychological predictors of subjective age for different age groups.

Key words: person, subjective age, marriage and family roles and statuses, educational and professional roles and statuses, socioeconomic status, gender.

Відомості про автора

Донець Олеся Іванівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної психології і психології управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна.

Donets, Olesya Ivanivna, PhD (Psychology), associate professor, Department of Social Psychology and Psychology of Management, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1273-6205>

E-mail: donets.olesya.ua@gmail.com